

Västmanlands läns museum – Stadsbyggnadskontoret

LILLHÄRAD SOCKEN

Lillhärad socken

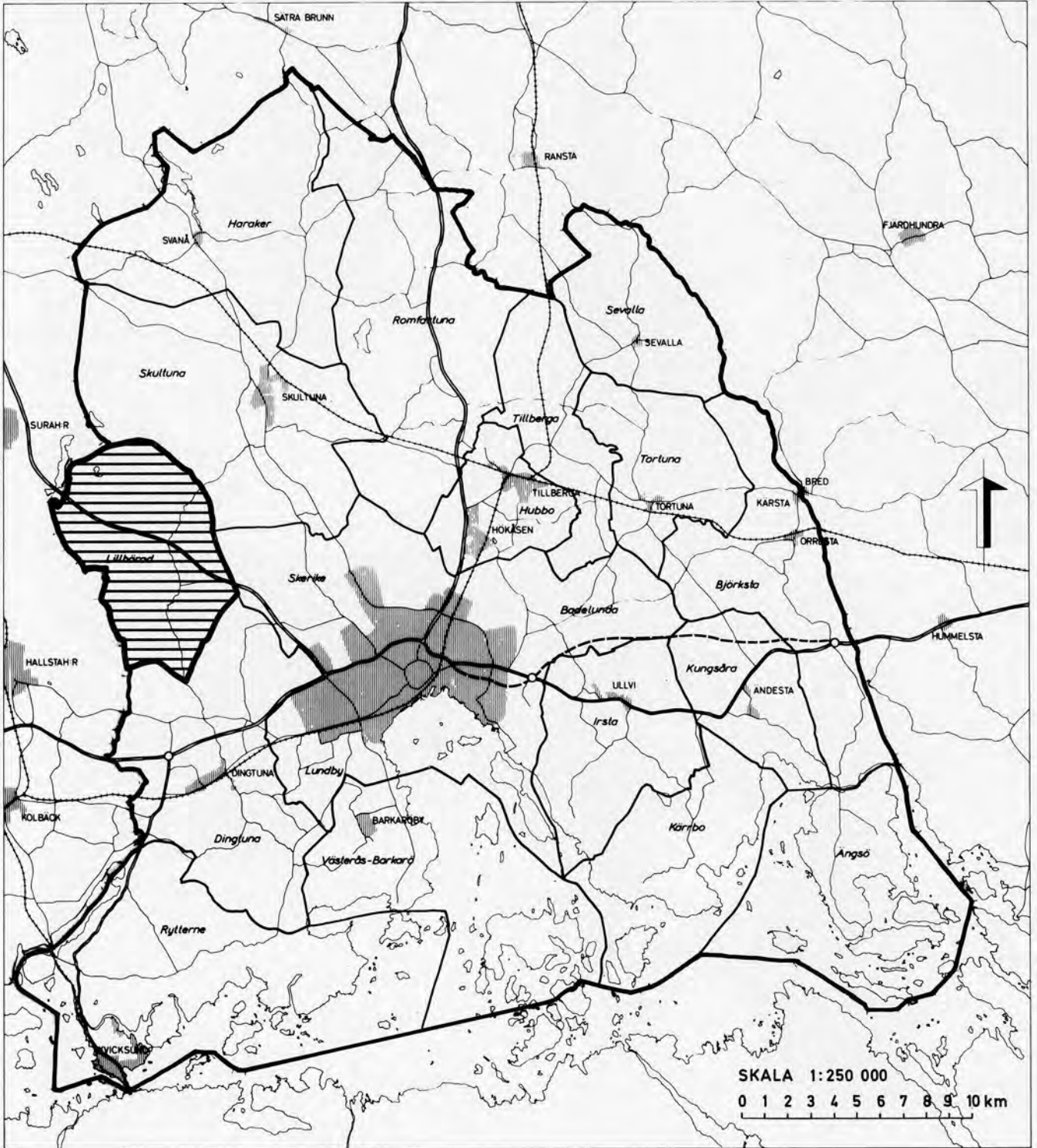
Kulturhistorisk byggnadsinventering i Västerås Kommun

Lillhärad socken

Kulturhistorisk byggnadsinventering i Västerås Kommun

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

I	INLEDNING	5
II	METOD OCH MÅLSÄTTNING	6
	II:1 Inventering	6
	II:2 Utvärdering	7
III	LILLHÄRAD SOCKEN	9
	III:1 Landskapet, fornlämningar	9
	III:2 Bebyggelsens karaktär	10
	III:3 Offentliga byggnader	13
IV	KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEMILJÖER	15
	IV:1 Byggnader och byggnadsgrupper	15
	IV:2 Större områden av betydelse för kulturminnesvården	30
V	LITTERATUR OCH KÄLLFÖRTECKNING	31
VI	BILAGOR	
	Bil 1. RÅD OCH REKOMMENDATIONER I BYGGNADSVÅRD	32
	Bil 2. FÖRTECKNING ÖVER UTVÄRDERAD BEBYGGELSE	35
	Bil 3. KARTA ÖVER UTVÄRDERAD BEBYGGELSE	37
	Bil 4. KARTA - HÄNVISNING TILL EKONOMISKA KARTAN	38

I INLEDNING

Den fysiska riksplaneringen tog bl a upp säkerställandet av kulturhistoriskt intressanta byggnadsmiljöer och områden. Planeringens fullföljande inom kommunen ställer ökade krav på kunskaper om bebyggelsens karaktär och nuvarande skick. I samråd med stadsbyggnadskontoret har därför Västmanlands läns museum utfört en totalinventering med översiktlig analys och kulturhistorisk utvärdering av bebyggelsen inom Västerås kommun.

Bebyggelsen inom tätorten har redovisats i tre häften "Västeråsbebyggelsen 1890-1975". Bebyggelsen på landsbygden redovisas sockenvis vartefter arbetet fortskrider.

Värderingar, slutsatser och rekommendationer är gjorda av byggnadshistorisk expertis inom läns museet. Stadsbyggnadskontoret har löpande följt arbetet. Materialet kommer att läggas till grund för revidering av kommunöversikten samt ställningstaganden i byggnadslovs- och fastighetsbildningsärenden.

Fältarbetet i Lillhärad utfördes 1977 av fil kand Annchristine Sigurdsson, som även utarbetade rapporten våren 1978.

II METOD OCH MÅLSÄTTNING

II:1 Inventering

Inventeringen är utförd som totalinventering, vilket innebär att man inom ett avgränsat geografiskt område registrerar, beskriver och tar fram fakta om samtliga fastigheter. Områden av homogen karaktär t ex sommarstugeområden behandlas områdesvis utan registrering av varje enskild fastighet.

Byggnadsinventeringen består av tre led:
Inventering - fältarbete med faktainsamling på blanketter, samt fotografering av samtliga byggnader på fastigheten.
 Arkivstudier för att komplettera uppgifter på blanketten.

Bearbetning - faktasammanställning och analys i text och på kartor. Analysen görs utifrån kulturhistoriska och miljömässiga kriterier.

Prioritering - värdering och klassificering av de utpekade värdefulla objekten, relaterad till säkerställande åtgärder.

Inom den kommunala planeringen finns ett flertal användningsområden för den kulturhistoriska bebyggelseinventeringen.

Fysisk riksplanering - inventeringen ger underlag för avgränsningar av miljöer och större områden av intresse för kulturminnesvården.

Kommunöversikten - inventeringen underlag för redovisning av kulturminnesvårdens intresseområden i R- och U-områden.

General- och områdesplan - inventeringen underlag för avgränsning av områden för långsiktigt bevarande och formuleringar av miljöregler.

Byggnadsnämnden - inventeringen underlag för granskning av ombyggnadsprojekt, byggnadslovsärenden och initiativ till säkerställande av särskilt skyddsvärda byggnader.

Låneprövning - avseende statligt lånestöd för kulturellt värdefull bebyggelse.

Det största värdet av inventeringarna ligger i informationen till allmänheten om bebyggelsens värde. Inventeringen bör kunna stimulera berörda fastighetsägare till kontinuerligt underhåll och öka förståelsen för, samt samhörighetskänslan med bygden. Materialet kan även komma till användning i hembygdsundervisningen.

II:2 Utvärdering

Det är svårt att ge några generella regler för urvalsförfarandet, men de fem punkterna här nedan har tjänat som riktlinjer och varje fastighet har bedömts med hjälp av en kombination av dessa punkter.

1. Det tidstypiska utseendet

Varje stilepok har sina karakteristiska drag, detta kan visa sig i bl a huskroppens form och i enskilda detaljer som fönster-, dörr- och fasadtyper. Äldre byggnader som fortfarande i alla detaljer har kvar sitt ursprungliga utseende är ytterst sällsynta. Ju mer tidstypisk en byggnad är desto värdefullare får den anses vara från kulturhistorisk synpunkt.

2. Aldern

Eftersom bevarade byggnader från gamla tider blir sällsyntare ju äldre tid det gäller, har byggnadens ålder ett värde i sig. Den är dock inte det mest avgörande utan det tidstypiska i utseende och konstruktion är av betydligt större vikt. Medan t ex en fullständigt bevarad byggnad från 1700-talet givetvis är av större intresse än en motsvarande från 1910-talet kan förhållandet bli det motsatta om 1700-talshuset senare fått en modern exteriör och interiör men 1910-talshuset har kvar sin ursprunglighet.

3. Närmiljöområde

Med närmiljöområde menas den miljö som bildas av samtliga till en fastighet hörande byggnader. Närmiljöområdet kan också omfatta den miljö som bildas av kringliggande fastigheter och mellanliggande terräng. Har en fastighet kulturhistoriskt värde ökas detta värde om omgivningen är oförstörd. Detta kan föra med sig att en fastighet finns redovisad i inventeringen på grund av den omgivande bebyggelsens värde. Om fastigheten omgivits av förstörd bebyggelse hade den ej redovisats.

4. Landskapsparti

En ådal, en åsrygg m m som med den utvärderade bebyggelsen binds samman till en enhet, med ett topografiskt och/eller näringsmässigt sammanhang betecknas i inventeringen som ett landskapsparti.

5. Karakteristiskt för bygden

Av vikt vid inventeringen är också om en byggnad kan anses vara karakteristisk för den bygd där den står. Mangårdsbyggnader av ett visst utseende kan vara typiska för en bygd eller socken och villor eller arbetarbostäder för ett samhälle. En enstaka villa med speciellt utseende har dock mindre intresse på rena landsbygden etc. Emellertid finns det naturligtvis undantag från regeln. Arkitektritade hus kan ha konsthistoriskt intresse eller en byggnad kan ha varit bostad för en känd person och därigenom få ett kulturhistoriskt specialintresse. Det sistnämnda gäller även för byggnader i vilka en historiskt betydelsefull händelse utspelat sig. Den utförda inventeringen är en exteriörinventering och interiörerna har ej haft någon avgörande betydelse för bedömningen.

Ovanstående har legat till grund för de värderingar som kommer till uttryck i tabellen bilaga II. Under punkt 5 tas där upp byggnadsminnesmärken (statliga) och byggnadsminnen (enskilda) gällande eller i rapporten föreslagna. Punkt 6 betecknar byggnad av stort kulturhistoriskt värde, som enligt antikvarisk bedömning skulle vara berättigat till förhöjt låneunderlag. 1) Punkt 7 betecknar byggnad av allmänt kulturhistoriskt intresse. Punkt 8 betecknar värdefullt närmiljöområde känsligt för förändring med hänsyn till befintlig bebyggelse, 38 § 2 mom BL bör tillämpas.

- 1) Förhöjt låneunderlag innebär ett större bostadslån än normalt. Hänsyn tas då till extra kostnader som hör samman med restaurering av äldre byggnader. För att få bostadslån med förhöjt låneunderlag krävs att det kulturhistoriska värdet styrks av länsantikvarien. Lånet kan lämnas för upprustning av såväl fristående byggnader som hus vars kulturhistoriska värde ligger i deras betydelse för miljöbildningen.

III LILLHÄRAD SOCKEN

Lillhärads socken har i äldre tider haft namnet Litslohärad och Litlahaerad. Denna socken är den enda i Västmanland, som har ordet härad i sitt namn. Lillhärad är beläget i Tuhundra härads nordligaste del och är 1 mil långt i nord-sydlig riktning. Namnet Tuhundra vittnar om att två hundaren (indelningseenheter) blivit förenade inom häradets nuvarande områden. Lillhärad var i äldre tider annex till Svedvi socken i Hallstahammars kommun. Av domkyrkosyssloman Gunnar Ekströms Herdaminne framgår att Lillhärad var en av stiftets fattigaste församlingar på 1500-talet. Prästerna hade ständiga ekonomiska bekymmer och ofta "för sin fattigdoms skull" befriats från utgivande av gärd, dvs skattepålaga. Vid kommunreformen 1952 blev Lillhärad en del av Dingtuna kommun. Landskommunen Dingtuna inkorporerades med Västerås 1967.

III:1 Landskapet

Socknen består till största delen av skog. Kring de större gårdarna finns den bördiga åkermarken som under äldre stenalderen låg under vatten. Jordarten är morän och lera. De fornlämningar som finns ligger koncentrerade utmed Lillhäradsvägen, dvs vägen som löper rakt genom socknen från norr till söder. Slättlandet i nordvästra delen saknar nästan helt fornlämningar.

En pestkyrkogård har funnits på Slagårda-ägor. På kyrkogården finns ett träkors, det s k Romarkorset, med inskriptionen: "Här under ligga Fem personer begrafne som uti Pestilentian Döde 1710- LXB." I Ålsätra finns en trefaldighetskälla och i Nedervi lämningar efter en fornborg. Fö finns stensättningar, högar, fångstgropar och gravfält utspridda i socknen. Sammanlagt finns där ca 40 fornlämningar.

Lillhäradsvägen orsakade huvudbry under 1800-talets mitt.

Eftersom socknens enda väg var förbindelsen mellan Skultuna- och Dingtuna socken, var den av större vikt än en sockenväg. Man ville att vägen skulle upphöjas till häradsväg, vilket betydde att häradet stod för vägens underhåll.

Efter många diskussioner kompromissade Lillhäradsborna på så sätt, att de föreslog att egenskapen av häradsväg skulle sträcka sig från Dingtuna sockengräns till Märrbacken i Litslunda (Lillhärad) och att vägen därifrån till Skultuna socken skulle förbli sockenväg. Förslaget gick slutligen igenom. Den senaste vägsträckan är den sk industrileden, som tillkom 1966, vilken skär genom socknens östra del. Lillhärads enda sjö är Harsjön, som ligger längst upp i norr och marken kring sjön är karakteristisk för bergslagsmyrarna. Strandskydd gäller till en bredd av 100 meter kring denna.

III:2 Bebyggelsens karaktär

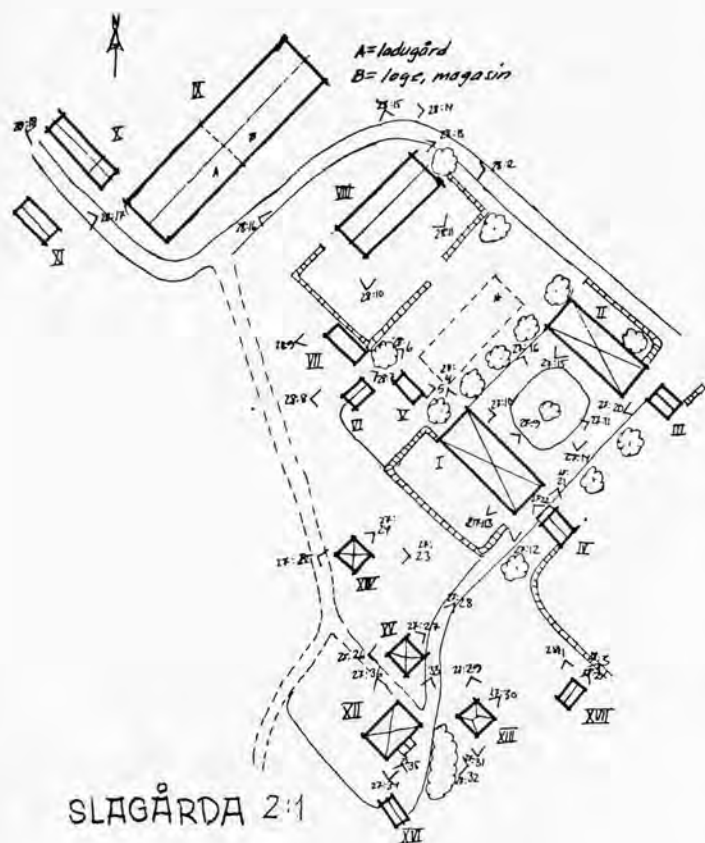
Praktiskt taget alla byggnader, stora eller små avspeglar en byggnadstradition. En gammal byggnadstradition som varit obruten fram till senare delen av 1800-talet, har avlösts av en ny byggnadsteknik som helt förändrat bebyggelsens karaktär. Liggtimring har varit den helt dominerande tekniken fram till omkring 1900, för att sedan avlösas av plank. Lillhärads bebyggelse domineras av medelstora bondgårdar, uppförda under 1800-talets senare hälft. De största gårdarna är Slagårda och Skästa. Huvudbyggnaderna till de två gårdarna är borta.

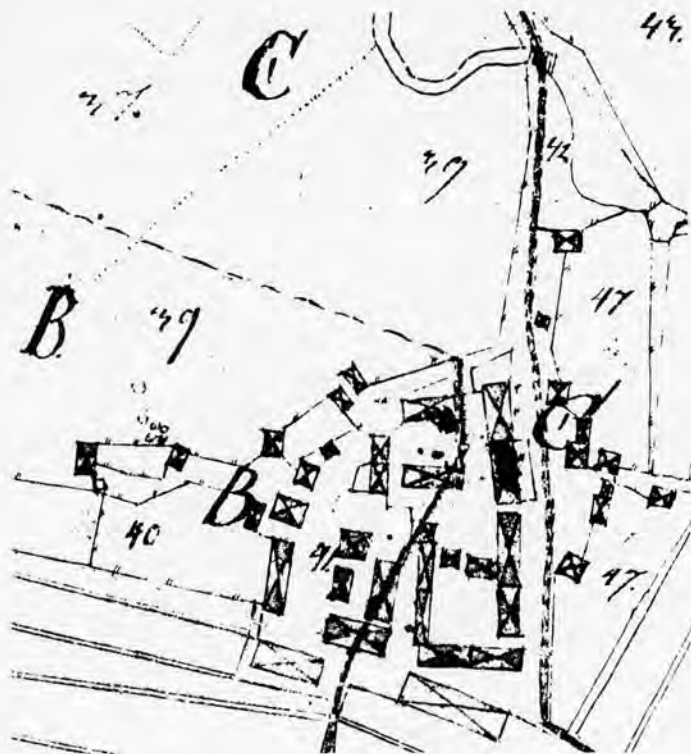
Slagårda ligger i den skogrika norra delen av socknen och Skästa ligger i det öppna landskapet längre söderut.

Karakteristiskt för de två gårdarna är det stora antalet byggnader som finns inom gårdsanläggningen, med olika funktioner samt de omkringliggande torpen. På Skästa gård finns ett par arbetarbo-städer från 1940-talet. Under hela 1700-talet synes Slagårda i kyrkligt anseende ha räknats till Lillhärad men fö till Skultuna. Först sedan Lillhärads kyrka den 17 april 1840 kraftigt eldhärjades, väcktes frågan vart Slagårda skulle höra, åter till liv.

Efter 1890-års ingång överflyttades Slagårda, även i jordeboken, till Lillhärad och var definitivt löst från sitt samband med Skultuna.

Före de stora skiftena på 1800-talet låg gårdarna samlade i byar. Redan på 1750-talet började den första rationaliseringen av jordbruken med det sk storskiftet och 1827 förordnades det sk laga skiftet, som resulterade i att varje gård fick sina ägor samlade till

GRÄNSTA BY
före laga skifte 1828

PRÄSTGÅRDEN 1:3 gammalt foto

några få lotter. De gamla byarna sprängdes och en del gårdar flyttades ut, vilket medförde en spridd bebyggelsestruktur.

I Lillhärad har det funnits ett stort antal byar innan laga skiftet förrättades, ex Litslunda by, Nedervi by, Åby by, Gränsta by.

Litslunda by låg vid den nuvarande fastigheten Litslunda 2:35, strax intill kyrkogården.

En koncentration av gårdar ligger utmed vägen i Litslunda.

Ett pensionärshem, ett missionshus och en affär har tidigare funnits i Litslunda.

De större bondgårdarna ligger till största delen söder om kyrkan i det öppna odlingslandskapet. Gemensamt för gårdarna är mangårdsbyggnadens ålder, plan och utseende. De är uppförda i slutet av 1800-talet i 1 1/2 plan, "snickarglädjeverandor" och frontespis är gemensamma drag. De rikt dekorerade verandorna infördes och spreds via Lantbruks Akademien och Hushållningssällskapens tidskrifter och mönsterböcker under 1800-talets senare del.

I Lillhärad är "snickarglädje" mycket sparsamt förekommande. Rumsindelningen i dessa bostadshus utgörs av den sexdelade plantypen, som kom från Italien och Frankrike på 1600-talet. Under 1700-talet började plantypen att användas för officersboställen och prästgårdar. Plantypen spreds via dessa till bondgårdarna.

Förstugan ligger i husets mitt med dörrar till kök och hörnkammare på ömse sidor och till salen rakt fram, som har två sidokammare. Från förstugan leder en trappa till övervåningen.

Ungefär samtidigt med laga skiftet i socknen blev den sexdelade planen vanlig bland de större gårdarna.

Exempel på byggnadstypen finns i Gränsta 1:6, Lundby 1:1, Skävsta 1:8, Åby 2:1 och Prästgården 1:3.

De uppräknade byggnaderna är uppförda 1870-90.

Torpen ligger på de större gårdarnas ägor, isolerade från övrig bebyggelse. Kring Slagårda finns 12 torp kvar och i Skästa 7 stycken.

De används nu till fritidsbostäder. De kvarvarande torpen uppfördes på 1800-talet och är av enkelstugutyp, en rumsindelning bestående av förstuga,

LUNDBY 1:1 soldattorp

stuga och kammare med murad spis i stugan. De torp som finns kring Skästa gård skiljer sig från de övriga i socknen på så sätt att de är uppförda i reveterat timmer, dvs putsad timmervägg, med vit spritputsad fasad och de övriga i socknen har rödfärgad locklistpanel.

År 1835 fanns 3 grenadjärtorp och 6 soldattorp i socknen. Av dessa finns idag ett i Gränsta 2:1 (fd knektstuga), Lundby 1:1 (fd soldattorp), Västerängstorp och Rosendal (fd grenadjärstorp) på Slagårda ägor.

Den äldsta bebyggelsen i Lillhärad är från 1700-talet och finns representerad vid Slagårda och Upp-Gränsta. Fö domineras socknen av byggnader från 1800-talets senare del.

Timmerhusets grund består i sin enklaste form av fyra flata stenar väl infällda i markytan. Så småningom gjorde man högre grundmurar, för att efterlikna stadsbebyggelsen. I slutet av 1800-talet använde man huggen sten i stället för natursten. Timmerstommen var vanlig fram till 1900-talets början då den ersattes av en virkesbesparande plankkonstruktion.

Stående röd locklistpanel är den dominerande fasadbeklädnaden i socknen. I städerna och på herrgårdarna blev panelen vanlig redan under 1700-talet, på landsbygden först under 1800-talet. Under 1800-talets andra hälft och fram på 1900-talet blev liggande fasspotts- eller pärlspottspanel vanlig, vilken hör samman med regelhusets konstruktion.

Rödfärg (Falun rödfärg) har använts sedan 1600-talet, då i begränsad omfattning. Vid 1700-talets slut blir rödfärgningen mer allmän och verkligt stor omfattning får den under 1800-talet. Den röda färgen är fortfarande ett dominerande inslag på landsbygden. Förutom den estetiska funktionen, har färgen goda träskyddande egenskaper.

Rödfärgen ersattes gradvis av målning med täckande färg - oljefärg och till en början slamfärg. Under 1700-talets slut och 1800-talets första del omfattade den endast till liten del stadsbebyggelsen och förnämre byggnader på landsbygden. Förebilder för färgsättningen utgjorde stenmaterialen, varför vitt, gult och grått blev vanligt.

Torv- och vedtak var tidigare vanliga taktäckningsmaterial, lokala variationer beror på materialtillgången. De ersattes efterhand av bräder, spån, tegel och plåt.

Inom den enklare allmogebebyggelsen var det först under senare delen av 1800-talet som tegeltaken blev mer allmänna. På herrgårdarna och i städerna var tegeltaket allmänt förekommande på 1600-talet. Det enkupiga teglet fick konkurrens av det tvåkupiga vid 1800-talets slut. Husets karaktär beror till stor del på fönstren och deras placering. På 1700-talet var fönstren små och kvadratiska, därefter har formatet ökat. Det är främst två faktorer, som har haft betydelse för fönstrets utveckling; möjligheterna att göra större öppningar i byggnadsstommen och möjligheten att tillverka allt större glasrutor.

I äldre tider var trädgården avsedd som nyttoträdgård, för att efter 1850-talet övergå till prydnadsträdgårdar på de mindre gårdarna. Bersåer av syrén är ett arv från barocktidens herrgårdar, liksom den stora rundelen, som bildar centralmotiv på gårdsplanen, ex Slagårda gård, Gränsta l:6.

III:3 Offentliga byggnader

Kyrkan ligger centralt i socknen i förhållande till den omkringliggande bebyggelsen, geografiskt sett i den sydöstra delen. Den äldsta delen av kyrkan är från medeltiden.

Vid branden 1840 förstördes taket, inredningen och en stor del av inventarierna samt en äldre klockstapel.

Kyrkan och klockstapeln återuppbyggdes efter branden.

Kyrkogården ligger ovanligt nog inte i anslutning till kyrkan, utan några hundra meter norrut i Litslunda.

I Ytter-Åby har kaplansbostället legat. Manbyggnaden till bostället uppfördes på 1700-talet men flyttades till Bullsta gård i Dingtuna på 1800-talet. Ytterligare ett bostadshus från 1700-talet, flyttades till Vallby friluftsmuseum mot slutet av 1930-talet.

Fattigstugan var inrättad i det nuvarande bostadshuset i Ålsätra l:l. Ett gammalt foto av byggnaden finns på länsmuséets arkiv med följande beskrivning:

"Till vänster stora rummet för socknens fattiga, till höger kök och kammare som bostad åt barnmorskan".
 År 1835 fanns tolv fattighjon i socknen. Fattigräkenskaper från 1874 visar att man delade ut rågmjöl, kornmjöl, ost och sill i en viss kvantitet till de fattiga.

Skolor

Socknens "kappellan" tjänstgjorde också som barnalärare. Han innehade nämligen sedan 1772 klockarbolet och hade därför skyldighet att svara för barnundervisningen. Till tjänstebostaden gick barnen för att få undervisning. Skolfrågan i socknen diskuterades i förbigående 1828. Komministern skötte undervisningen från 1772 och skulle få fortsätta till 1832, enligt sockenstämmans beslut. Då socknen berördes av skolfrågorna på 1840-talet, beslöt man att reparera sockenstugan, för att sedan kunna bedriva undervisning där.

Folkskolan grundlades och Lillhärad hade byggt nytt skolhus 1847. Barnen hade ingen skolträdgård, de fick istället vara med om att plantera träd runt den nyuppförda kyrkan.
 Socknen hade svårt att få nödvändiga medel till skolan. 1847 inrättades en småskola, som till en början var ambulerande. 1887-92 inreddes en småskolesal i folkskolehuset och därmed var församlingens skolväsende ordnat. Nytt skolhus uppfördes 1928 intill kyrkan, varvid Bl 6 form infördes. Skolan drogs in 1966 och fungerar nu som hembygdslokal.

Affärer

På fastigheten Litslunda 2:15 uppfördes på 1870-talet ett bostadshus, där en liten affär snart därefter etablerades. Den utvecklades under växlande ägare till en medelstor lanthandel, som emellertid till följd av socknens avfolkning tvangs att upphöra 1966.
 I närbelägna Litslunda 2:21, Ulriksdal, drevs genom Kooperativa föreningen Svea i Västerås under åren 1928-33 en liten speceriaffär, till sin karaktär närmast ett utlämningsställe för specerivaror till medlemmar.

IV KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEMILJÖER

IV:1 Byggnader och byggnadsgrupper

- 1 BODA 1:1, jordbruk bedrivs på gården. Nio byggnader ingår i anläggningen. Två bostadshus från 1800-talets slut finns på gården. Det bebodda huset (I) saknar kulturhistoriskt intresse pga ombyggd exteriör. Bostadshus (II); uppfört på 1870-talet i reveterat timmer. Vit spritputsad fasad, tvåkupigt tegel. Gustaviansk ytterdörr, murad spis och brödstänger finns kvar i köket, kakelugn i kammaren från 1800-talets senare hälft. En stor brand utbröt på gården 1932 och då försvann den gamla bebyggelsen. De nya ekonomibyggnaderna uppfördes därefter. På 1600-talet tillhörde gården översten Lars Grubbe. Gården frånsåldes från Bruket 1836. Enligt karta från 1770-talet var gården kringbyggd (lantm). Storskifte å hemägor 1774-75. Vid laga skifte 1870 fick gården kvarboenderätt.

- 2 GRÄNSTA 1:6. Jordbruk med sex ingående byggnader. F d rusthåll. Bostadshus (I), uppfört 1877 i timmer. Röd stående pärlspontspanel, tvåkupigt tegel. I köket finns en inklädd spis, kakelugn i kammaren, sexdelad plan. Veranda med lövsågade snickerier. Bostadshuset är representativt för de större gårdarna i socknen. Framför byggnaden finns en gräsrundel med ett vårdträd. Bostadshuset flankeras av två bodar. F d drängstuga/bryggshus (II), nu snickarbod. Uppfört omkring 1880 i liggande timmer, enkupigt tegel, dubbeldörr i panel.

F d visthusbod, magasin (III), liggande timmer, enkupigt tegel. Uppfört samtidigt som II.

F d ladugård (IV), nu hönshus, uppfört i timmer och stolpkonstruktion under 1800-talet. Delvis klätt med locklist- och lockpanel, tvåkupigt tegel.

De fyra byggnaderna utgör en homogen gårdsbild med ursprunglig karaktär. Gården är en del av f d Gränsta by. Vid laga skifte 1870 fick gården kvarboenderätt på tomten.

- 3 GRÄNSTA 1:7, jordbruk med sex byggnader inom fastigheten. Byggnaderna är starkt omändrade. Gammal källare (VI) i natursten och enkupigt tegel är äldst.

De övriga byggnaderna härrör från 1800-talets senare del. Gården är en del av f d Gränsta by.

Delar av Gränsta by, med tidigast kända ägare från 1368, har från 1560-talet ägts av samma rusthållarsläkt, som fortfarande äger och sambrukar Gränsta 1:3, 1:6 och 1:7.

- 4 GRÄNSTA 1:11, Upp-Gränsta.

Jordbruk bedrivs på gården.

Elva byggnader ingår i anläggningen.

Bostadshuset saknar kulturhistoriskt intresse, uppfört 1939, men är en viktig del för gårdsbildens helhetsintryck. F d bostadshus (II) av enkelstugutyp.

Uppfört i timmer med rödfärgad stående slät panel, enkupigt tegel.

Gammal plankdörr ca 1,5 m hög. Murad spis finns kvar i stugan. Under inventeringen var huset under renovering.

Enligt ägarens uppgift var huset den första mangårdsbyggnaden på gården och uppförd av ryska krigsfångar.

F d magasin (III), uppfört i timmer på 1750-talet. Delvis klädd med stående slät- och locklistpanel, enkupigt tegel, röda knutlådor. Plankdörr med gamla beslag i bandform, som räcker över hela dörrens bredd.

F d snickarbod/källare (V), timmerstomme, delvis täckt med lockpanel, enkupigt tegel, breda vindskidor. Boden är uppförd på 1750-talet.

F d fårhus (VI), uppfört i timmer på 1750-talet, enkupigt tegel, gammalt dörrbleck, vindskidor.

De uppräknade byggnaderna tillhör de äldsta i socknen och är till stor del tidstypiska. Övriga byggnader är av senare datum.

Vid laga skifte 1870 fick gården kvarboenderätt.

- 5 GRÄNSTA 1:11, Upp-Gränsta.
Nordväst om gården finns en gammal källare i natursten med en överbyggnad av timmer. Under det tvåkupiga teglet finns halm. Plankdörr med två vackra bandformiga beslag, som sträcker sig över dörrens bredd. Källaren finns på karta från 1870 (lantm Akt 36). Källaren är mycket välbevarad.

- 6 GRÄNSTA 1:14. F d jordbruk, nu fritidsbostad, avstyckat från Gränsta 1:11. Bostadshus (I), uppfört omkring 1830 i timmer. Röd locklistpanel, tvåkupigt tegel, röda knutlådor. Tvåvåningsbyggnad med utbyggt trapphus med två ingångar. Byggnaden är ovanlig i trakten. Gammal bod finns på gårdstomten. Kvarboenderätt vid laga skifte 1870.

- 7 KLOCKARTORP 2:1, del av.
Jordbruk bedrivs på gården, nio byggnader ingår i anläggningen. Byggnader från olika tidsskeden finns på gården. F d drängstuga (II), nu bod. Uppförd i timmer på 1800-talet, locklistpanel, tvåkupigt tegel. F d fähus/loge (III), nu vedbod. Timmerstomme och stolpkonstruktion. Locklist- och slätpanel, tvåkupigt tegel. Uppförd någon gång på 1800-talet. F d smedja (IV), uppförd i timmer och stolpkonstruktion, delvis klädd i lockpanel. Svarta fönsterfoder. Smedjan är välbevarad, troligen uppförd på 1800-talet.

De tre ovannämnda husen är de kulturhistoriskt intressanta av gårdens byggnader.

Vid brukets köp av Slagårda 1737 medföljde Klockartorp, som underlydande gård.

Gården såldes 1872. Frälsehemman enligt 1825-års jordebok.

8 LITSLUNDA 1:3, kyrkogård.
Värdefull miljö.

9 LITSLUNDA 2:24.

Längs skogsbrynet ligger tre torp på rad, som nu är fritidsbostäder.

Torp (I), nu fritidsbostad.

Timmerstomme med röd locklistpanel, tvåkupigt tegel. Uppfört på 1800-talet. Utskjutande förstuga.

Torp (IIIA), nu fritidsbostad. Timmerstomme, röd locklistpanel, enkupigt tegel. Utskjutande förstuga. Murad spis i köket, öppen spis i kammaren. De två torpen är identiska.

Ett f d svinhus och en f d loge/ladugård finns intill torpen, samt två fritidsbostäder av yngre typ.

Fin torpmiljö.

Torp och uthusbyggnader av ursprunglig karaktär.

- 10 LITSLUNDA 2:26, Hagtorp.
Jordbruk med fyra ingående byggnader i anläggningen.
F d undantagsstuga (IV), uppfört i slutet av 1800-talet i timmer, delvis klädd med locklist- och lockpanel. Färgen är borta, spår av falu rödfärg. Utskjutande förstuga, bod på husets baksida.
Byggnaden är starkt förfallen. Murad spis i köket. Dörrgångjärn från 1600-talets senarehälft och 1700-talet. Troligen påsatt i efterhand på bod-dörren. Hagtorp finns på karta från 1740 (lantm) och var då torp under Litslunda by.

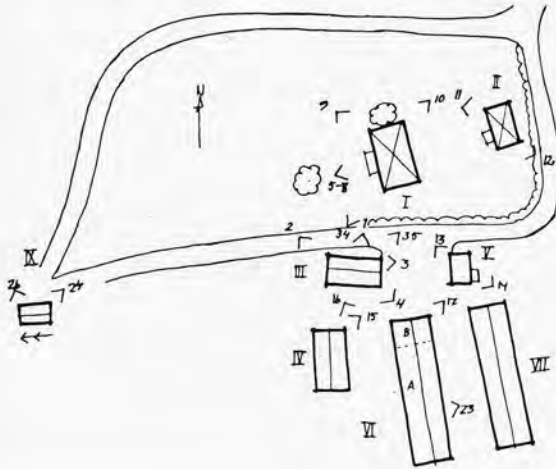
- 11 LUNDABACKEN 2:1, f d torp, nu fritidsbostad.
Bostadshus (I), timmerstomme, röd locklistpanel, tvåkupigt tegel. Utskjutande förstuga.
Bodarna (II och III) är uppförda i timmer med dubbelhaksknutar och täckta med enkupigt taktegel. Bodarna är troligen från tidigt 1800-tal.

- 12** LUNDBY 1:1, Lundby gård.
Jordbruksfastighet med nio byggnader.

Bostadshus (I) uppfört på 1880-talet i timmer, klätt med rödfärgad locklistpanel. Huvudfasaden är betongad med en veranda med lövsågade snickerier. Ytterdörren är en pardörr med dörrspeglar. Takbeklädningen är tvåkupigt tegel. Huset har en sexdelad plan. Kakelugnar, som var den ursprungliga värmekällan, finns kvar. Byggnaden är typisk för traktens större gårdar från 1800-talets senare del.

Ekonomibygnaderna är uppförda i slutet av 1800-talet.

Gården har ett homogent byggnadsbestånd. Lundby rusthåll, köptes 1737-39 av Petter Mattiessen, tillsammans med Slagårda säteri. Lundby rusthåll lydde under Slagårda säteri sedan 1639, då översten Lars Grubbe tillbytte sig denna jämte andra gårdar av Kronan mot gods i Östergötland. Skultuna bruk sålde hemmanet 1862. Lundby har varit uppdelat i två halvgårdar, Öster- och Västergården, som bruket utarrenderade. Enligt 1825-års jordebok var gården frälsehemman.

- 13** LUNDBY 1:1, del av.

Till ovanstående gård hör en smedja (IX), som är belägen ett stycke från gården. Smedjan är uppförd i timmer som rödfärgats, taket täcks av enkupigt tegel. Ingången är förlagd till gaveln. Smedjan är typisk för trakten.

- 14** LUNDBY 1:1, del av, f d soldattorp.
Torp vid Täkten, bod och f d ladugård/loge ingår i torpmiljön.
Torp (I), nu fritidsbostad.
Uppfört i timmer under 1800-talet. Delvis täckt med locklistpanel, enkupigt tegel, rödfärgad. Torpet ligger vid skogsbrynet. Siste soldaten hette Borg. Soldattavla finns uppsatt på västra gaveln, med följande text: "Kongli Westmanlands Reg. 5te Comp No 68". Övriga byggnader är förfallna. Värdefull torpmiljö.

- 15 PERSBO 1:1. Persbo nybygge, oskattligt torp enligt jordeboken 1825. Tre byggnader ingår i anläggningen. Bostadshus (I), nu fritidsbostad. Uppfört i timmer före 1870. Locklistpanel, enkupigt tegel. Bod på husets baksida. Utbyggd glasad veranda, döbattangdörr med översta fyllningen av glas. Vindsvåningen har ett blyinfattat fönster. Vägen går över hus-tomten och skiljer bostadshuset från uthusen. Bostadshuset är tidstypiskt.

- 16 PRÄSTGÅRDEN 1:2. Inom fastigheten finns f d skolan, och f d lärarbostaden, samt två uthus. F d skola (III), nu hembygdslokal. Uppförd 1928. Fasad med röd locklistpanel, tvåkupigt tegel. Portalomfattning i klassisk stil. Skolan drogs in 1966.

- 17 PRÄSTGÅRDEN 1:3. F d kyrkoherdebostället och kyrkan ingår i samma fastighet, samt en bod.

Kyrkan (I) är uppförd i sten med vit spritputsad fasad. Kyrkans äldsta del är från medeltiden. Nuvarande korparti är tillbyggt på 1760-talet. Efter en brand byggdes kyrkan delvis om 1849. Predikstol och altartavla från Hospitalskyrkan i Västerås. Kyrkan restaurerades 1955.

F d kyrkoherdeboställe (IV). Byggnaden är uppförd 1882 i reveterat timmer, vit spritputsad fasad, enkupigt tegel.

Övervåningens frontespis är ombyggd. Huset har en sexdelad plan med bibehållen rumsindelning. Kakelugnar och döbattangdörrar finns kvar. Byggnaden är representativ för traktens större gårdar.

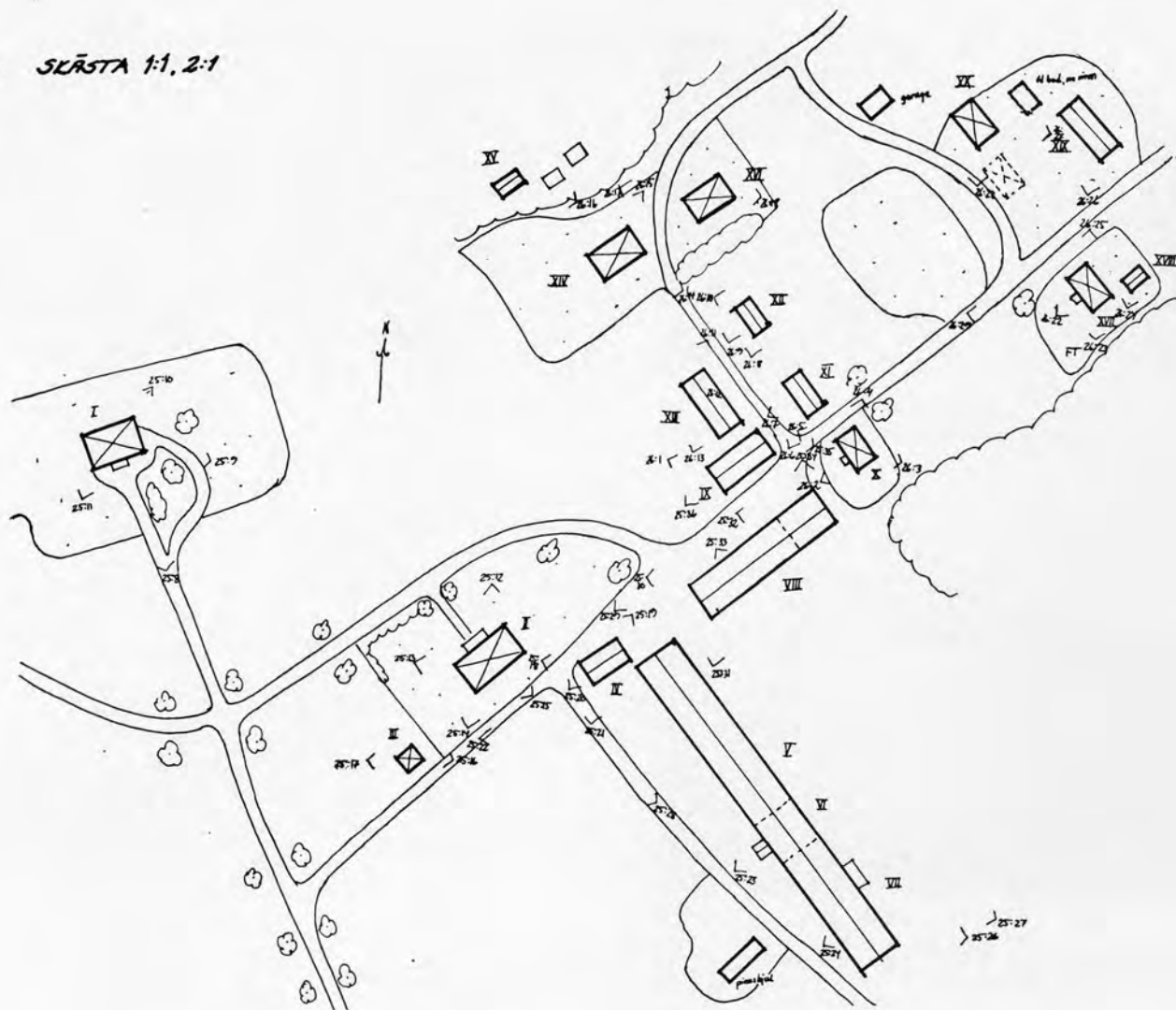
Ekonomibyggnaderna i Litslunda 1:4 hörde tidigare till kyrkoherdebostället. Byggnaderna ligger i en fin miljö.

- 18 SKÄSTA 1:1, 2:1, Skästa gård.**
 Jordbruk bedrivs på gården, tjugo byggnader ingår i anläggningen. Huvudbyggnaden revs på 1940-talet. Bostadshus (I), nu fritidsbostad. Gul locklistpanel, enkupigt tegel, uppfört på 1940-talet. Bostadshus (II), gårdsmästARBostad och f d mejeri. Reveterad timmerstomme, vit spritputsad fasad, tvåkupigt tegel. Byggnaden finns på 1907-års ekonomiska karta. F d mesostkokeri (III). Stolpkonstruktion, rödfärgad stående slätpanel, tak av papp. F d hönshus och vedbod (IV), uppfört i timmer, tvåkupigt tegel. Gavelröste i locklistpanel. Byggnaden är ursprunglig, finns på 1907-års ekonomiska karta. F d stall/lider (VIII), stallet är uppfört i timmer, tvåkupigt tegel, vällingklocka på taket. Lidret har stolpkonstruktion, tvåkupigt tegel med spån under. Byggnaden har bevarat sin gamla karaktär. Finns på 1907-års ekonomiska karta. F d arbetarbostad (X), nu fritidsbostad. Reveterad timmerstomme, vit spritputsad fasad, tvåkupigt tegel, brutet tak. Uppförd under 1800-talet. F d arbetarbostad (XVII), nu fritidsbostad. Reveterat timmer, vit spritputsad fasad, tvåkupigt tegel. Murad spis i köket och kakelugn i kammaren. De uppräknade husen är de mest ursprungliga på gården. På 1700-talet fanns en herrgård på Skästa. 1846 hade gården sju underlydande torp och däribland var Lilla Alby, som sedermera blev ett eget hemman. Gården har haft ett flertal ägare under tidernas lopp.

18 SKÄSTA 1:1, 2:1

19 SKÄSTA 1:1, 2:1, Björnmyran. Fd torp (I) under Skästa, nu fritidsbostad. Huset uppfört i timmer som rödfärgats, täckt med enkupigt taktegel. Troligen byggt under 1800-talets senare del. Värdefull närmiljö.

20 SKÄSTA 1:1, 2:1, Bännbo.

F d torp, tre byggnader ingår i anläggningen.

Bostadshus (I), nu fritidsbostad. Enligt uppgift var byggnaden tidigare spritputsad, nu röd locklistpanel, timmerstomme, tvåkupigt tegel, restaurerades 1939. F d underlydande torp under Skästa. Torpet ligger mycket isolerat vid ett skogsbyn. Uppfört under 1800-talet. Fin torpmiljö.

21 SKÄSTA 1:1, 2:1, Grindbo, f d Grimbo.

Tre byggnader finns på tomten.

Torp (I), f d bostad för gårdssmeden, nu fritidsbostad. Reveterat timmer, vit spritputsad fasad, enkupigt tegel. Uppförd under 1800-talets senare hälft, ombyggd interiört. Utbyggd förstuga. Torpet ligger strax intill Skästavägen. Representativ byggnad bland de omkringliggande torpen runt Skästa.

22 SKÄSTA 1:1, 2:1, Jakobsdal.

Tre byggnader finns på tomten.

Torp (I), reveterat timmer med vit spritputsad fasad, tvåkupigt tegel. Uppfört under 1800-talets senare hälft. Bod (II), uppförd i timmer, täckt med tvåkupigt taktegel. Paneldörr med bandgångjärn. Boden är i behov av reovering. Torpet ligger isolerat från övrig bebyggelse. Fin torpmiljö. F d underlydande torp under Skästa.

23 SKÄSTA 1:1, 2:1, Urväderstorp.

Jordbruk med fem byggnader inom gårdsanläggningen.

Bostadshus (I), f d torp underlydande Skästa. Torpet är helårsbostad. Uppfört på 1800-talet i reveterat timmer, vit spritputsad fasad, tvåkupigt tegel. Byggnaden är representativ för Skästa-torpen.

24 SKÅVSTA 1:8. Jordbruk bedrivs på gården. Nio byggnader ingår i anläggningen. Bostadshus (I), uppfört omkring 1870 i timmer, röd locklistpanel, enkupigt tegel. Öppen veranda, sexdelad plan, delvis inredd övervåning. Ett, till delvis igensatt, fönster på framsidan stör helhetsbilden. Kakelugnar finns kvar. Byggnaden är representativ för de större gårdarnas manbyggnader i socknen.

F d bagar-slöjdstuga/drängkammare (II), nu bostad och tvättstuga, uppförd samtidigt som mangårdsbyggnaden. Byggnaden ingår som en del av gårdsmiljön. F d magasin (III), nu gröt-matbod. Uppfört 1871 i timmer, tvåkupigt tegel. Två ingångar på långsidan.

Boden står på stenstolpar. Fågården är uppförd i slutet av 1800-talet och kompletterad på 1920-talet. Smedjan ligger en bit väster om gården, något förfallen. Gården har varit en del av Skävsta by. Laga skifte förrättades 1835-40, gården ägdes då av notarien Karl Karlsson. Skattehemman enligt jordebok från 1825.

25 SLAGÅRDA 1:1, Dalkarlstorp, nu fritidsbostad. Fyra byggnader ingår i anläggningen. Bostadshus (I), uppfört i timmer, röd locklistpanel, enkupigt tegel. Uppfört under 1800-talets senare del. Utbyggd förstuga med profilerad taklist. Torpet upptas på 1695-års karta över Slagårda. Underlydande rå och rörstorp 1737. Har under en tid varit skogvaktarbostad. Den indrogs efter 1912. Torpet är en del av helhetsmiljön kring Slagårda.

- 26** SLAGÅRDA 1:1, Mortorpet, f d Rättartorp. F d torp, nu fritidsbostad. Torpet är uppfört på 1800-talet, men något förändrat exteriört. Det är viktigt som en del av helhetsmiljön kring Slagårda. Torpet är uppfört i timmer, röd locklistpanel, tvåkupigt tegel. Torpet finns på karta över Slagårda 1695 under namnet Rättartorp. F d underlydande rå och rörstorp 1737.

- 27** SLAGÅRDA 1:1, Truxbo, f d Skomakartorp. Tre byggnader finns kvar. Torpet (I), nu fritidsbostad. Uppfört under 1800-talet i timmer, röd locklistpanel, enkupigt tegel. Byggnaden är förändrad exteriört. Under namnet Skomakartorp upptas torpet på 1695-års karta över Slagårda säteri. Underlydande rå och rörstorp 1737. Namnet Truxbo uppträder första gången 1740, det skrives tidigast Trugsbo. Torpet ingår som en del av helhetsmiljön kring Slagårda.

- 28** SLAGÅRDA 2:1, Slagårda gård, f d Slagåla m m. Sjutton byggnader ingår i anläggningen. Utarrenderat jordbruk. Västra flygeln (I), uppfört 1765 i timmer, gul spritputsad fasad, enkupigt tegel, f d spåntak. Flygeln reparerades och ändrades 1864, före denna tid lär den ha haft valmat tak. Profilerade taklister och dörröverstycken. Byggnaden var tidigare brädfodrad. Nu arrendatorbostad. Östra flygeln (II), äldre än 1765, timmerstomme, gul lockpanel, tvåkupigt tegel, f d brädtak. Kallades "kjöksbyggnaden" 1765. Byggnaden har tidvis varit statarbostad, nu tvåfamiljsbostad.

Tvättstuga (III) med källare, tillkom mellan 1774-1823, timmerstomme, gul lockpanel, var tidigare rödfärgad, enkupigt tegel, f d spåntak. F d kammar och bagarstuga.

F d lakejkammare (IV) med källare, uppförd omkring 1760 i timmer, gul spritputsad fasad, f d rödfärgad.

Enkupigt tegel, f d spåntak. Vidbyggd förstuga. Plankdörr med bandgångjärn, gammalt dörrhandtag.

F d avtråde (VI), uppfört i timmer med rödfärgad lockpanel och knutlådor.

Täckt med enkupigt taktegel.

Paneldörr, ovanför dörren en fönsterlucka i panel. Ingång från gavelsidan.

Byggnaden är i behov av reovering.

Unik, tidstypisk byggnad, värd att bevara.

F d oxstall/materialbod/vagnbod/selkammare/stall (VIII).

Uppfört i liggande timmer på 1820-talet, då fägården flyttades hit från sin gamla plats. Delvis brädfodrad med locklistpanel. Grunden är delvis kallmurad med natursten. Vällingklocka på taket. Tak av tvåkupigt tegel på halm. I den höga stenfoten har en salt-peterlada varit inrymd.

Endast östra delen kvar av byggnaden.

Spannmålsbod (XIII) av timmer på stenfot. F d spåntak, nu enkupigt tegel, röda knutlådor. Uppförd efter 1765, finns 1774.

Spannmålsbod (XIV), timmer på stenfot.

F d brädtak, nu enkupigt tegel. Byggnaden fanns 1765. Röda knutlådor, tälttak.

Fatabur (XV), uppförd i timmer.

Nämnd 1765 och möjligen identisk med en 1695 omtalad "Fattebur". På 1800-talet kallas byggnaden för visthusbod. Uppförd i timmer, klädd med rödfärgad locklistpanel vid 1800-talets mitt. Tälttak ursprungligen brädtak, nu täckt med enkupigt tegel.

F ö finns inget kvar av det äldre byggnadsbeståndet. F d trädgårdsmästarebostaden ligger på samma plats sedan 1700-talet. De resterande byggnaderna är uppförda på 1900-talet. En större trädgårdsanläggning har funnits söder om gården, murar finns kvar.

Slagårda nämns första gången i kung Albrekts skattelängd 1371.

När Slagårda 1539 uppträder i jordeböckerna, utgöres det av två gårdar med var sin åbo. De båda gårdarna

sammanslogs på 1640-talet till en bruksenhet, ett säteri. Gården har bytt ägare åtskilliga gånger. En karta över säteriet upprättades 1695, då var man- respektive fägård kringbyggda var för sig. Fägården låg då sydost om mangården.

Corpes-de-logiet uppfördes på 1640-talet och var till större delen rivet 1775. Byggnadsbeståndet 1774 vittnar om, att gården var säte för en ganska storslagen kreaturs- och åkerbruksdrift. Den viktigaste förändringen, som inträffat efter 1774, var stallgårdens förflyttning till området strax norr om mangården.

Laga skifte förrättades 1918. Slagårda kan sägas utgöra ett verkligt monument över traktens gamla byggnadskultur.

29 SLAGÅRDA 2:1, Trädgårdstorp.

Torp (I), nu fritidsbostad, uppfört på 1800-talet i timmer, röd locklistpanel, enkupigt tegel. Profilerad taklist på den utbyggda förstugan.

Ett f d fähus ingår i torpmiljön. Torpet är upptaget på 1695-års karta över Slagårda säteri med byggnadsplatsen belägen något mer västerut än den nuvarande. Underlydande rå och rörstorp 1737.

Efter 1912 användes byggnaden till statarbostad.

Torpet ingår som en del av helhetsmiljön kring Slagårda och är ursprungligt exteriört.

30 SLAGÅRDA 2:1, Västerängstorp.

Fyra byggnader ingår i anläggningen. Torpet (I), nu fritidsbostad, uppfört på 1800-talet. Torpet är delvis förändrat exteriört. Tidvis har torpet varit bostad för grenadiärer. Avmätning av grenadiärtorpet No 88 1877, då grenadiären Borg var bosatt på torpet. De befintliga byggnaderna finns på karta från denna tid. Torpet finns upptaget på 1695-års karta över Slagårda säteri. Underlydande rå och rörstorp 1737. Torpet drogs in 1921. Torpmiljön ingår som en del av helhetsbilden kring Slagårda.